

Celosvetová stratégia ochrany pred inváznymi cudzokrajnými druhmi

P. Eliáš: Global Strategy of Invasive Alien Species. Život. Prostr., Vol. 36, No. 2, 95 – 97, 2002.

Convention on Biological Diversity (CBD, 1994) in Article 8(h) asks parties “to prevent introduction of, control or eradicate those alien species which threaten ecosystems, habitats or species”. In June 1995 the SCOPE General Assembly adopted a new, more comprehensive effort to invasive species. The Global Invasive Species Programme (GISP) was established in 1997, following the Norway/UN Conference on Alien Species, at the Trondheim Conferences on Biodiversity (1996). The programme is dedicated to minimising the spread and impact of invasive alien species and to promoting international co-operation in managing the issue. The component of DIVERSITAS is co-ordinated by SCOPE, in conjunction with IUCN, CAB International and UNEP, UNESCO, NASA, ICSU. A Global Strategy on Invasive Alien Species (GSAIS) is one of several final products of the programme. A second phase of GISP (2001 – 2003) will work towards building capacity with an emphasis on international co-operation. The Interim Guiding Principles for the implementation of Article 8(h) of the CBD presented at SBSTTA CBD 6 will be finalised at the Conference of Parties in 2002 (COP 6 CBD, Hague).

Invázne cudzokrajné druhy ohrozujú biologickú diverzitu, stanovištia, ekosystémy a pôvodné (domáce) druhy, dokonca aj zdravie človeka, spôsobujú ekonomické straty v dôsledku znižovania úrod a v súvislosti s nákladmi, ktoré si opatrenia na ochranu pred nimi vyžadujú. Preto dva významné dokumenty prijaté v Riu de Janeiro v r. 1992 – Agenda 21 a Dohovor o biologickej diverzite – odštartovali novú etapu výskumu invázií a invázneho správania druhov, ale aj hľadania nových, účinnejších postupov ich manažmentu (Eliáš, 2001). Viaceré medzinárodné organizácie, najmä SCOPE, IUCN a OSN iniciovali, podporili a zabezpečili aktivity, resp. programy venované týmto problémom.

Dohovor o biodiverzite

Dohovor o biologickej diverzite v Článku 8(h) vyzýva všetky signatárske krajiny, aby čo najskôr zabránili introdukcii, kontrolovali alebo ničili tie zavlečené druhy, ktoré ohrozujú ekosystémy, stanovištia alebo druhy.

Konferencia o biodiverzite OSN, ktorá sa konala v júli 1996 v Nórsku (Trondheim), naliehavo vyzvala vlády, medzinárodné organizácie a inštitúcie, aby sa venovali

inváznym druhom v súvislosti s ohrozením biologickej diverzity. Pripravovaný program zahŕňal rozsiahlu kooperáciu na národnej a medzinárodnej úrovni. Obsahoval o. i. požiadavky na manažment invázií, karanténne opatrenia, hodnotenie a rozbor rizika, rozvoj legislatívnych a ekonomických nástrojov.

Implementácia citovaného článku Dohovoru a záverov trondheimskej konferencie je spojená s celým radom praktických problémov, ale aj otvorených teoretických otázok (Eliáš, 2001). Konferencie strán Dohovoru o biologickej diverzite (COP CBD) v spolupráci s medzinárodnými organizáciami pripravujú a rozpracúvajú inštrumenty na prevenciu, včasné zisťovanie, eradikáciu a reguláciu cudzích invázných druhov organizmov. V júni 1999 štvrté stretnutie CBD SBSTTA pozvalo *Globálny program invázných druhov (GISP)*, aby pripravil prehľad existujúcich účinných postupov s náčrtom globálnej stratégie riešenia závažných problémov súvisiacich s inváznymi druhmi. Piata konferencia strán v Nairobi (2000) prijala špecifické rozhodnutie V/8 *Cudzokrajné druhy, ktoré ohrozujú stanovištia a druhy* a vyzvala k ďalšiemu rozpracovaniu princípov, ako aj k spolupráci medzinárodných organizácií a telies CBD, GISP, FAO

a WHO. Preto sa šieste stretnutie CBD SBSTTA v marci 2001 v Montreale (Kanada) mohlo podrobnejšie zaoberať touto problematikou vrátane zásad prevencie, introdukcie a tlmenia vplyvov cudzích druhov a odporúčaní na vypracovanie národných stratégií a akčných plánov.

Globálny program invázných druhov

V r. 1995 SCOPE – Vedecký výbor pre problémy životného prostredia – inicioval vypracovanie projektu *Globálny program invázných druhov (GISP)*, ktorého cieľom je celosvetové riešenie problému invázií a invázných druhov. Program sa stal súčasťou medzinárodného výskumného programu biodiverzity DIVERSITAS, pretože introdukované invadujúce cudzokrajné druhy sa považujú dnes za najzávažnejšie ohrozenie biologickej diverzity sveta. Na riešení programu sa podieľalo viacero medzinárodných organizácií (SCOPE, IUCN a CAB International) a podporili ho UNEP, GEF, UNESCO, NASA, ICSU a ďalšie inštitúcie, čo svedčí o jeho význame. Široko koncipovaný projekt (11 hlavných tém) významne prispel k poznaniu, pochopeniu a zviditeľneniu problematiky invázných druhov. Tento program sa stal zdrojom vývoja a konsolidácie informácií o invázných druhoch na medzinárodnej úrovni, vyústil do *Globálnej stratégie proti inváznym cudzokrajným druhom (GSIAS)*.

Globálny program invázných druhov obsahuje 11 zložiek: zhodnotenie súčasného stavu biotických invázií, včasný varovný a informačný systém vrátane databázy invadujúcich druhov, ekológiu invázných druhov, vektory a cesty šírenia invázných druhov, hodnotenie rizík (úniky cudzích druhov a prostriedky biologickej kontroly, ako aj geneticky modifikovaných organizmov), manažment invázných druhov vrátane zhodnotenia najlepších postupov, hodnotenie ekonomických dôsledkov invázných druhov, existujúce a potenciálne legislatívne nástroje na kontrolu prepravy cudzokrajných invázných druhov v medzinárodnom obchode, nové prístupy ku vzdelávaniu o invázných druhoch na všetkých úrovniach, ľudská dimenzia problematiky a globálna zmena a invázne druhy (Mooney, 1996).

Program má celý rad výstupov, ktoré sa prezentovali na syntetizujúcej konferencii v juhoafrickom Kapskom Meste v septembri 2000. Najdôležitejšia z nich je zrejme *Celosvetová stratégia na ochranu pred inváznymi cudzokrajnými druhmi*. Záverečné produkty prvej fázy by mali reprezentovať medzinárodný konsenzus o stave poznania a aplikáciách, pretože na konferencii sa zúčastnilo 42 krajín, 15 medzinárodných organizácií a dohovorov a 15 mimovládnych organizácií.

Táto stratégia bola prezentovaná po prvý raz na valnom zhromaždení SCOPE v septembri 2001 v Brémach. Okrem toho vyšlo, resp. v najbližšom čase vyjde, deväť publikácií, kníh a príručiek (návodov) o jednotlivých aspektoch ochrany pred inváznymi druhmi.

Ideálne riešenie problému invázných cudzokrajných druhov spočíva v nasledujúcich okruhoch:

- Každý štát by mal zabrániť importu nežiaducich cudzokrajných druhov a zabezpečiť primeranú kontrolu exportu tých domácich druhov, ktoré by mohli spôsobiť ohrozenie biodiverzity inde vo svete.
- Každý štát by mal mať efektívnu komunikačnú sieť, poznatkovú bázu a plánovací systém využiteľný na posúdenie navrhovaných introdukcií a informovanie verejnosti.
- Každý štát by mal mať efektívny systém vzdelávania a informovania verejnosti o invázných cudzokrajných druhoch.
- Každý štát by mal mať efektívne výskumné programy invázných cudzokrajných druhov na lokálnej, štátnej a globálnej úrovni vrátane poznania taxonómie každého druhu bioty, výskumu ciest prenikania invázných druhov a výskumu spôsobov manažmentu.
- Každý štát by mal mať efektívnu legislatívu zameranú na invázne cudzokrajné druhy.

Celosvetová stratégia navrhuje aj spôsoby ako tieto ciele dosiahnuť. Za hlavné zložky regionálnych a národných aktivít považuje vypracovanie národnej stratégie, monitoring, inventarizáciu a taxonomické štúdium, pilotné projekty prevencie a manažmentu invázných cudzokrajných druhov vrátane obnovy stanovišť a zvýšenia uvedomelosti verejnosti a programy na vytvorenie príslušných mechanizmov a inštitúcií.

Stratégia predstavuje desať prvkov zameraných na zmiernenie ohrozenia inváznymi cudzokrajnými druhmi (tab. 1).

Druhá fáza globálneho programu sa zameriava na implementáciu Celosvetovej stratégie a na podporu vytvorenia podmienok praktického riešenia problémov invázných druhov. Hlavným cieľom je zmenšiť rozsah šírenia invázných cudzích druhov a súvisiacich dôsledkov osobitne na biologickú diverzitu, život ľudí a rozvoj spoločnosti. Program chce tento cieľ dosiahnuť zvýšením kapacity medzinárodných nástrojov, uplatnením vedeckých a technických expertíz, uľahčovaním rozširovania informácií a najlepších postupov manažmentu, rozvojom nových prostriedkov a prístupov.

Tab. 1. Najdôležitejšie prvky Globálnej stratégie ochrany pred inváznymi cudzokrajnými druhmi

Prvok číslo	Názov
1.	Vytvoríť kapacitu pre manažment invázných druhov
2.	Vytvoríť výskumnú kapacitu pre invázne druhy
3.	Podporovať šírenie informácií o invázných druhoch
4.	Vyvinúť ekonomickú politiku a prostriedky na manažment invázných druhov
5.	Posilniť národné, regionálne a medzinárodné legislatívne a inštitucionálne štruktúry na ochranu pred inváznymi druhmi
6.	Inštitucionalizovať systém analýzy rizika invázných druhov pre životné prostredie
7.	Povedomie a záujem verejnosti
8.	Prípraviť národné stratégie a akčné plány
9.	Začleniť problematiku invázných cudzokrajných druhov do iniciatív globálnej zmeny
10.	Podporiť medzinárodnú spoluprácu

Svetová organizácia ochrany prírody (IUCN) zameriava pozornosť na prevenciu ďalších strát biologickej diverzity v dôsledku deteriorizačných účinkov invázných cudzokrajných druhov. Sústreďuje sa na štyri podstatné oblasti:

- zlepšenie chápania a uvedomenia si problematiky invázných druhov,
- posilnenie manažmentových odpovedí,
- primerané legislatívne a inštitucionálne mechanizmy,
- výskum invázneho správania druhov.

Šieste rokovanie poradného orgánu CBD pre vedecké, technické a technologické otázky v marci 2001 v Montreale pokračovalo vo finalizácii zásad, ktorými by sa mali riadiť signatárske krajiny Dohovoru pri prevencii, introdukcii a eradikácii invázných cudzokrajných druhov. Usmerňuje kontrolu na tieto oblasti:

- prioritou je prevencia introdukcií, vstupov potenciálnych invázných cudzokrajných druhov, medzi štátmi, ale aj vnútri štátov,
- ak došlo k introdukcii, ku vstupu druhu na územie štátu, akcie treba zamerať na zabránenie založenia populácií a šírenia cudzokrajného druhu,
- pred ostatnými postupmi uprednostniť úplnú eradikáciu v čo najskoršom štádiu,
- ak eradikácia nebola úspešná a efektívna, treba sa zamerať na spôsoby obmedzovania a dlhodobej regulácie populácií invadujúcich druhov.

Implementácia Dohovoru o biologickej diverzite v oblasti invadujúcich cudzokrajných druhov organizmov pokročila zásluhou medzinárodných organizácií a programov, ktoré v rámci *Globálneho programu invázných druhov (GISP)* sústredili súčasné poznatky o biotických inváziách, rozpracovali zásady a stratégiu manažmentu invadujúcich druhov do *Globálnej stratégie na ochranu pred invadujúcimi cudzokrajnými druhmi a zásad prevencie strát biodiverzity v dôsledku biotických invázií*. Najdôležitejšou stratégiou na medzinárodnej úrovni i na úrovni štátov je prevencia introdukcií cudzích druhov organizmov, ktoré by sa v novom území mohli správať invázne, expanzívne sa rozšíriť a ohroziť domáce druhy, stanovišťa a ekosystémy, alebo spôsobiť ekonomické škody a ohroziť aj zdravie ľudí. Globalizácia obchodu vedie k väčšej výmene tovarov i pohybu organizmov po celom svete.

Prijatím odporúčaní a zásad manažmentu invázných druhov na Konferencii strán Dohovoru o biologickej diverzite, ktorá bude v Haagu, sa ukončí prvá (možno iba prípravná) etapa implementácie CBD v oblasti invadujúcich druhov. Každý štát je zodpovedný za prípravu národnej stratégie a akčného plánu proti inváznym druhom a za jeho skutočnú realizáciu. Iba spoločné, koordinované a integrované úsilie na národnej, medzinárodnej i celosvetovej úrovni pomôže zmierniť negatívne dôsledky dosiaľ nekontrolovaného pohybu druhov medzi krajinami, regiónmi a kontinentmi. Výchova verejnosti k uvedomenému správaniu a etika každého človeka sú kľúčové podmienky úspechu stratégií a akčných plánov proti invadujúcim druhom.

Literatúra

- Eliáš, P.: Biotické invázie a invázne organizmy. *Život. Prostr.*, 35, 2001, 2, s. 61 – 67.
- Eliáš, P.: Biotické invázie a invázne druhy rastlín. Učebné texty. SPU Nitra, 2001.
- McNeely, et al.: A Global Strategy of Invasive Species. IUCN, GISP Gland, 2001.
- Mooney, H. A.: The SCOPE Initiatives: The Background and Plans for a Global Strategy on Invasive Species. In: Sadlung, O. T. et al.: Proceedings of the Norway/UN Conference on Alien Species, Trondheim, 1 – 5 July 1996, p. 30 – 33.

Doc. RNDr. Pavol Eliáš, CSc., Katedra ekológie Fakulty záhradníctva a krajinného inžinierstva SPU, Mariánska 10, 949 71 Nitra
E-mail: Pavol.Elias@uniag.sk